

A klasszikussá lett bohém Tersánszky Józsi Jenő portréja

Ha Henri Murger Puccini Bohémélet operájának librettó-szerzője ismerhette volna Tersánszkyt, akkor a híressé vált párizsi padlásszoba négy művész-lakójából kvartett helyett bizonyára duót álmodott volna.

Rodolphe költő, Marcel festő, míg Schaunard muzsikus volt. Tersánszkyban e három művészet egyszerre van jelen, így csak Collinnal, a filozófussal kellett volna megosztania szerény kvártélyát.

Tehetségében, sikereiben, kudarcaiban, bohémságában talán még túl is szárnyalta e daljáték főszereplőit.

Mint tudjuk, a sors másként irányította a helyszíneket, az eseményeket, a szereplőket.

Tersánszky Nagybányán született 1888-ban, ahogy ő maga nevezte, "a világ legbűbájosabb városában"; magyar, román, német, cseh, angol gének formálta őseitől. Napvilágra jöttekor

szülei még tehetős emberek voltak. Az igényes, a kultúra iránt fogékony család és a Zazar patak partján lézengő ifjak és leányzók egyaránt vonzották a gyermek Tersánszkyt. A Zazar parti társaságban mást, és főleg izgalmasabb dolgokat tanulhatott, mint az alma máterben. A kártyázás, a szivarozás, a borozgatás, a mezítelen koedukált fürdőzés, a könnyű lányok, a nehéz vagányok, az apró és fajsúlyos svindlik csiszolták Tersánszkyt kissrácból nagylegényné. Mire leérettségizett, atléta természetének és dörzsöltségének köszönhetően félsz nélkül léphetett ki az életbe.

Később, már íróként A kisfiú nagy barátai című novelláját, valamint az általa írt, zeneszerzett, nagy sikerrel előadott pikáns kupléit is ezen élményeiből merítette.

E parlagi életforma mellett rendszeresen olvasott, zenélt és a nagybányai festőktől elesett technikával rajzolgatott is. A képzőművészet helyett később a számára nagyobb sikerrel kecsegtető sikamlós dalszövegek felé fordult érdeklődése.

Közben a joggyakornokságot is kipróbálta, az immáron húsz éves, Pestre somfordált, címzetes úrfi. Befejezte a még Nagybányán elkezdett első írását, a Csöndes embereket. Elsőnek mégsem ez, hanem a sebtében megírt Firona című novellája jelent meg az Osvát Ernő szerkesztette Nyugat 1910. február 16-i számában T. Josi Jenő név alatt. Egy évre rá, a Nyugat gondozásában A tavasz napja sütötte címen első novelláskötete került kiadásra. Nem sokkal később, szintén Osvát jelenteti meg a Ruszka Gyuriék karácsonya című elbeszélést. Ekkortájt Tersánszky, a már ismert szerző azt vallja, hogy az írás számára nem belülről jövő kényszer, lelki indíttatású motiváció, hanem a megélhetés egy formája. Ő akkor még nem tudta, csak évekkel később értesült róla, hogy egy Jack London nevű úr, talán szó szerint, ugyanúgy vélekedett erről a kérdésről.

Új fogalomként, Tersánszky asztaltársaságát találóan "kortyondi cimboráknak" nevezte el.

Mindezalatt a Monarchia utolsó éveit élte. Roskatag szerkezet, agg uralkodóval. Ebben a kiváló költőkkel, Adyval, Babitscsal, Kosztolányival, Tóth Árpáddal fémjelezett időszakban a társadalom hangulatát a komorság, a borús kicsengésű művek jellemezték leginkább. Tersánszky és Osvát állandó művészi, irodalmi harcban álltak: az előbbi a derűt, a könnyedséget, míg a szerkesztő a fájdalmakat tartotta az akkori kor szellemét kifejezőnek.

1914-ben önkéntesen jelentkezett a K. und K. hadseregbe. Kalandot keresett, harctéri tapasztalatra, irodalmi témagyűjtésre vágyott. Előbb Galíciában, majd az olasz fronton harcolt, haditudósítóként. Hadnagyként került olasz fogságba, és csak 1919 augusztusában tért haza megtört testtel és zaklatott lélekkel. Még az 1916-os - Ady által is kiemelkedőnek minősített - kötete, A viszontlátásra drága sem tudta feledtetni vele a háborúban átélt borzalmakat. E háborús regényből hiányoznak a frontot, a közelharcot, a hetvenkedő katonákat és a véres csatákat ábrázoló jelenetek; a háború pusztító erejét, az emberek erkölcsi züllését Nela szemszögéből mutatta be az író. A dúsgazdag cári tisztól a nevesincs, toprongyos bakáig, mindenki egyre mélyebbre taszítja a lengyel úrilányt, olyan erkölcsi és testi kínok közé, olyan fertőbe, amely csak háborúban létezhet.

E megjelent remekműve dacára Tersánszky, a kopott hadnagy, fedél és egzisztencia hiányában, nélkülözések közepette vergődött egy csúffá tett ország fővárosában. A sors fintora, hogy az elesettek, a nincstelenek avatott tollú ábrázolója még a regény alakjainál is származásosabb helyzetben találta magát. A mindig vidám, optimista ember 1921 nyarán megpróbálta bevégezni kilátástalannak tűnő életét, az Erzsébet hídról a Dunába vetette magát. A flottillások mentették meg. Úgy tűnt, hogy jajkiáltása megértő fülre talált, mert előbb szerető hitvesre lelt, kisvártatva megjelentették a Kakuk Marci ifjúsága című művét, valamint a Nyugat című irodalmi újság munkatársává tették.

A Magyar Színház műsorra tűzte Szidike című darabját Kabos Gyulával és Vaszary Pirivel. A darabot később a Nemzeti Színház is bemutatta Cigányok címmel. A színműnek nemcsak a szövegét, a zenéjét is szerezte, és díszleteit is ő tervezte - megteremtve a musical comedi jövőbe mutató műfaját.

A kiérdemelt sikerek révén Tersánszky korábbi művei, a Kék gondviselés, a Rossz szomszédok, A két zöld ász, valamint A Sámsonok is felértékelődtek. Ezekben az időkben a parasztok és a munkások írójának vallotta magát, hangsúlyozta szimpátiáját a társadalomból kiteszítottak iránt.

Irodalmi és magánéletében gyakran került kellemetlen, mi több, tragikomikus helyzetbe. Beöthy László, a jelentős vagyonú és hatalmú direktor megnyerte színházai számára házi szerzőnek. Mindenki boldog volt. Egy darabig. Történt ugyanis, hogy Beöthy egyazon este veszítette el a Király és a Magyar Színházat. Nem természeti csapás, hanem a rulett okán. Csak Tersánszky - miután maga is Spiller volt - nem neheztelt direktorára, megértette Beöthy vonzalmát Fortuna zöld asztala iránt. Ennek következményeként anélkül telt ki színházi szolgálata, hogy egyáltalán kezdetét vette volna.

1927-ben rendhagyó módon zajlott le karácsonya és a szilvesztere is: börtönben ünnepelte e jeles napokat. Szemérem elleni vétség vádjával róttak ki rá néhány hónapnyi karcelt A céda és a szűz című kisregénye miatt.

Töretlen jókedvét, kívülállóságát bizonyítandó, előbb regös együtttest, fellépéseket szervezett, majd létrehozta a minden szempontból újszerű Képeskönyv Kabarét. A repertoárt pikáns kuplék, groteszk jelenetek, paródiák adták. A harmincas években zenebohócnak vallja magát. Az íróársak támadásaira ekképp válaszolt: "Zenebohócnak lenni sokkal nehezebb, mint írónak. Nekem elhihetitek!" E vitában Nagy Endre, Jób Dániel, Csontos Gyula, Gombaszögi Ella is mellé állt.

Sikeres előadóként sem hanyagolta el az írást. 1936-ban jelentette meg a Legenda a nyúlparikásról című elbeszélést. A történet főhőse Gazsi, a se tanyája, se babája, nincstelen, együgyű kondás. Gazsi álma egy tányérnyi nyúlparikás. Amidőn viszont egy süldő nyúlhoz jut, megesik rajta a szíve, és inkább felneveli, mintsem felfalja. Akárcsak a mesében a jó, Gazsi is elnyeri jutalmát: a grófkisasszony ajánlására uradalmi kosztot, kvartélyt, járandóságot kap holta napjáig. Tersánszky szeretetreméltó regényalakja Gazsi kondás, a bután is bölcs, mezei tekergő.

Kakuk Marci, polgári nevén Kaczky Márton, alakját az író több személy külső adottságaiból és belső tulajdonságaiból alkotta meg. Megjelenésében Maticska Jenőt, tragikus sorsú festő barátját, jellemében egy kevésbé ismert komáját, a 'kis Casanovát' mintázta meg. Kakuk Marci már 1913-ban megjelenik a Ruszka Gyuriék karácsonya című elbeszélésben, akkor még mellékszereplőként. Osvát Ernő határozottan lebeszélte az író azon tervéről, hogy Kakuk Marcit főhőssé avassa. Tersánszky ennek ellenére két évtizeden keresztül önálló regények sorozatában mutatta be Kakuk Marci ifjúságát, zendülését, amerikai örökségét, vadász és forradalmi kalandjait, kortes útját, hősszínészi időszakát. Később az Annuskában találkozhatunk utoljára hősével. Eközben az 1930-as évek második felében a hősszínész Kakuk Marci egy rendesen, csak férfiak által látogatott házat keres fel, amely miatt az író az álszent hatalom ismét a törvény elé citálta, ahol is pénzbüntetéssel sújtatott. A Szép Szó akkori szerkesztője, József Attila közölte le ezt a művet, nem számolva a cenzorok éberségével.

Mikor a második világháború kellős közepén állt az ország, akkor jelent meg Félbolond című regénye, mely könnyed stílussal a hajdan volt boldog békeéveket idézi fel.

1944-től rajztehetségét és szerteágazó összeköttetéseit hamis igazolványok készítésében és

beszerzésében kamatoztatta, amelyekkel az Avar utcai lakásában megbúvó üldözött barátait segítette. Tersánszkyék vendégeikkel együtt sértetlenül érték meg 1945 február 9-ét, az orosz katonák végső bevonulását.

Tersánszky ekkor 57 éves volt.

Fáradhatatlanul szorgoskodott az ország újraélesztésében. Élményszerzés végett külföldre vágott. Írni és újra zenélni szeretett volna. Fellépései során a már jól bevált repertoár szerint merész kuplékat és humoros zeneszámokat adott elő.

1947-ben három hetes Párizsba hívó ösztöndíjat kapott. Franciául hallotta Kakuk Marci történetét. Hazatérte után újraindította a korábban sikeres Képeskönyv Kabarét. Kiadták az Egy ceruza története című első, majd a III. Bandika a vészben és az Egy kézikocsi története című második világháborús regényeit.

Írói munkássága elismeréseként tisztos életjáradékot, 1949-ben Kossuth-díjat kapott. Határtalan boldogsága azonban csak a felkészült, sajátos jellemű, moszkovita kultúrkomisszár Révai József megjelenéséig tartott, aki is száműzte őt az irodalomból. Mesekönyv- és bábjátékírássra szóló ítélete 1955-ig húzódott el. Ekkor született a gyermekeknek szóló Misi mókus kalandjai. Majd a Vándor, a Tiroli kocsmáros és az Egy biciklifék története.

1960-ban temette el majd négy évtizedig hű hitvesét és társát, Sárikát.

Nagy árnyakról bizalmasan című, sajátos témájú könyvet adott ki, melyben jelentős írók kevésbé ismert vonásait tárta fel. 1963-ban a Reköttes és a Sarkantyúvirág műveivel jelentkezett. 75. születésnapja tiszteletére a Jókai Színház Kakuk Marci című darabjával köszöntötte.

Feleségül vette Szántó Margitot. Életem regényei címen gyűjtötte össze önéletrajzszerű írásait. Előbb a Kolozsvári Állami Magyar Színházban Kakuk Marci, majd a budapesti Katona József Színházban a Kegyelmes asszony portréja premierjének tapsolhatott a publikum.

Tersánszky nyolc évtizednyi bohém életében függetlenségét mindvégig megőrizte; még 1942-ben is, amikor az ország lakosságának jelentős hányada a németek győzelméről áradozott, Tersánszky visszautasította a nagyanyja révén neki felajánlott Wehrmacht vezérkari haditudósítói pozíciót.

Nyolcvanévnői élete alatt negyvenkét állam- és kormányfőt számolhatott úgy, hogy róluk vagy rendszerükről, politikájukról akár csak egy jó szót mondott vagy leírt volna. A hatalom kegyeit soha nem kereste, csak a hölgyekét. Sikeres, sokoldalú művész és udvarló volt. Egy személyben volt az irodalom, a hölgyek, a bor lovagja. Időnként kóbor. Vonzalmát a női nemhez, a borhoz soha nem tagadta. E szenvedélyben többen veszítették el szellemüket, férfierejükét, Tersánszkyval ez másként történt. Ő ebből is meríteni tudott. Két hites felesége és számlálhatatlan múzsa ihlette. Alkotó évei alatt négy Baumgarten, egy Kossuth-díjat és három érdemrendet vehetett át. Amit ezeknél fontosabbnak tartott: Kakuk Marci, ez az albréti világfi, a magyar irodalom egyik legfigyelemreméltóbb szereplője.

1969. június 12-én éjfélkor aludt el örökre e klasszikussá lett bohém.

Tersánszky az 1983 januárjában elhunyt Margit nénivel közös urnafülkében nyugszik Farkasréten. Az örök nyughely bérleti joga hét éve lejárt, eszerint már hitelben pihennek ott. A Mester erre bizonyos valami ilyesmit mondana: Ezért a sötét, szűk lyukért még én fizessek? Ráadásul ilyen sokat? Soha!

Motorcza Gyula
MAGYAR NAPLÓ

